

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 9, Sayı: 2, 2025, ss. 295-311/ Volume: 9, Issue: 2, 2025, pp. 295-311

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

HADİSLER IŞIĞINDA İBADET AHLÂKİ (Namaz, Oruç, Zekât ve Hac Özelinde)*

Halil ŞİRİN

Dr., Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı, Antalya İl Müftülüğü, Antalya
PhD., Preacher, Presidency of Religious Affairs, Antalya Provincial Mufti's Office, Antalya/Türkiye

halilsirin@live.com

<https://orcid.org/0000-0002-0605-2042>

<https://ror.org/007x4cq57>

Yusuf AÇIKEL

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Isparta
Assoc. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Isparta/Türkiye

yusufacikel@sdu.edu.tr

orcid.org/0000-0001-5444-4641

ror.org/04fjtte88

Öz

Dünyaya gelen her insan; varlık, bilgi ve etik üçgeninde hayatını yaşar. Doğru ya da yanlış yaşantısı içindeki insan, kendi varlığı ile birlikte sahip olduğu bilgi ile nasıl yaşaması gerektiğini sorgular. Bir başka deyişle insanoglu yaşadığı toplumda öğrendiği bilgilerle “Nasıl bir hayat yaşamaya değer?” sorusuna cevap arar. Yetiştigi aile ve çevre koşulları insanın hangi yaşamın değerli olduğu sorusuna farklı cevaplar vermesine neden olur. Yüksek ihtimalledir ki dinî hassasiyetle yetişen birey için değerli bir yaşam, Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde olacaktır.

Yüce Yaratanın emir ve yasakları, toplum halinde yaşayan insanın çevresine karşı sorumluluklarını kapsadığı gibi Rabbine karşı görevlerini de içine almaktadır. Mü'minin Yüce Allah'a karşı bu görevleri şüphesiz ona hakkıyla kulluk etmektir.

İnsanın sosyal hayatında, söz ve davranışlarını sergilerken uyması gereken ahlâk kuralları bulunduğu gibi Rabbiyle baş başa kaldığı ibadetlerinde de belli başlı ahlâk kuralları vardır. Bir başka ifadeyle her davranışın ahlâkî olduğu gibi ibadetin de ahlâkî bulunmaktadır. Bu makalede namaz, oruç, zekât ve hac ibadetlerinin edâsında birtakım ahlâkî ilkeler bulunduğu hadisler ışığında incelenecektir.

Yaşadığımız çevrede, iş yerimizde, okulda kısaca sosyal hayatımızın her kesiminde namaz başta olmak üzere ibadet eden kimseler muhakkak bulunur. Ancak söz konusu ibadetleri edâ etmekle birlikte, yaptığı ibadetlerin kendisini

* Bu makale Doç. Dr. Yusuf AÇIKEL danışmanlığında “Hadislerde İmân-Ahlâk İlişkisi” adlı doktora tezimizden üretilmiştir.

ahlâkî davranışlara sevk etmediğine şahit olduğumuz kimselere de rastlamak mümkündür. Çalışmamızın amacı ibadetlerin mümini ahlâkî eylemlere yönlendirmesi gerektiği bilincini oluşturmaktır. Bu amacı gerçekleştirirken; namaz, oruç, zekât ve hac özelindeki ibadetlerle ahlâk ilişkisi öncelikle ilgili ayetlerle ortaya konmuş, daha sonra bu ibadetlerin ahlâk ile bağlantısı hadisler ışığında kurulmuştur.

Çalışmamızda ulaştığımız sonuç, ibadetlerin sembolik söz ve eylemlerden ibaret olmadığıdır. İbadetlerin edâ edilmesinde belli kurallardan oluşan davranışlar var olmakla birlikte ibadetlerde mümini gayrı ahlâkî söz ve davranışlardan uzak tutan bir güç bulunmaktadır. Böyle bir çalışmayı ele alma sebebimiz, bu gücün farkında olmayan mümindeki farkındalığı ortaya çıkarmaktır.

Anahtar kelimeler: *Hadis, İmân, Ahlâk, Namaz, Oruç, Zekât, Hac.*

ETHICS OF WORSHIP IN THE LIGHT OF HADITHS

Abstract

Every person who comes into the world; he lives his life in the triangle of existence, knowledge and ethics. With his right or wrong life, man questions his own existence and how he will live with the knowledge he has. In other words, human with the information he learned in the society he lived in looks for the answer of the question “What kind of life is worth living?” The family and environmental conditions in which a person grows up cause him to give different answers to the question of which life is valuable. Just as the life worth living for a person raised in a secular environment will be worldly, a valuable life for a person raised with religious sensitivity will be within the framework of Allah's orders and prohibitions.

The commands and prohibitions of the Almighty Creator include not only the responsibilities of a person living in society towards his environment but also his duties towards his Lord. The believer's duty towards Allah Almighty is undoubtedly to serve him properly.

Just as there are moral rules that a person must follow in his social life, in his words and actions, there are also certain moral rules in his prayers, when he is alone with his Lord. In other words, just as every behavior has its morality, worship also has its morality. In this article, it will be revealed in the light of hadiths that there are some moral principles in the performance of prayer, fasting, alms and pilgrimage.

In the environment we live in, in our workplace, at school, in short, in every aspect of our social life, there are people who worship, especially in prayer. However, it is also possible to come across people who perform the aforementioned acts of worship, but whose acts of worship do not lead them to moral behavior. The aim of our work is to raise awareness that worship should lead believers to moral actions. In achieving this aim, the relationship between prayer, fasting, almsgiving and pilgrimage and morality was first revealed through the relevant verses, and then the connection between these acts of worship and morality was established in the light of the hadiths.

The conclusion we reached in our study is that worship is not just symbolic words and actions. While there are certain rules in performing acts of worship, there is a power that keeps the believer away from immoral words and behaviors. The reason we undertake such a study is to reveal the awareness of this power in believers who are not aware of it.

Keywords: *Hadith, Faith, Ethics, Prayer, Fasting, Zakat, Hajj.*

Atıf / Cite as: Şirin, Halil-Açikel, Yusuf. “Hadisler Işığında İbadet Ahlâkı (Namaz, Oruç, Zekât ve Hac Özelinde)”. *Apjir* 9/2 (Ağustos 2025), 295-311.

Giriş

İnsanın eylemlerinin yaratana ve yaratılana karşı olduğu düşünülürse bu eylemlerindeki ahlâkîliğin insanı insan yapan değerler bütünü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İnsanın toplum içindeki konumu birtakım hukuk kurallarıyla birlikte ahlâk kurallarına da uymayı gerektirir. Aksi durumda sosyal bir varlık olan insanın yaşamı zorlaşacaktır. Bir başka ifadeyle yaratılana karşı söz ve davranışların ahlâkî olması toplum huzurunu sağlayacaktır.

Bununla birlikte mü'minin Rabbine karşı görev ve sorumlulukları da bulunmaktadır. Acaba bu görev ve sorumluluklar salt sembolik birtakım söz ve davranışlardan mı oluşmaktadır? İbadet adını alan bu eylemler amaç mı yoksa araç mıdır? Bu tür sorular ibadetlerin edâsında ahlâkî önemini ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle insanın yaratana karşı eylemleri şeklinde ifade edilebilecek ibadetlerin edâsında da ahlâk yer almaktadır.

İnsanların bazıları, ibadet etmekle birlikte bu ibadetleri sadece şekilsel olarak edâ ettikleri görülebilmektedir. Örnek vermek gerekirse hem namaz kılıp oruç tutan hem de yalan söyleyen, zekâtı verirken gösteriş yapan, hacca gittiği halde önceki günahlarını terk etmeyen kimseler vardır. Bu tür insanlar maalesef ibadetin ahlâk ile ilişkisini benimsememiş kimselerdir. İbadeti, bir alışkanlığı yerine getirmekten ibaret olmaktan çıkarıp ibadetlerdeki anlamın kavranması ve ahlâk ile bağlantısının kurulması gerekmektedir.

Birçok davranış ibadet niteliğinde olabilmekle birlikte ibadet dendiğinde akla ilk gelen ve İslâm'ın beş şartı arasında yer alan namaz, oruç, zekât ve hac ibadetleriyle çalışmamız sınırlandırıldı. Bunun sebebi bu ibadetlerin belirli kurallar dâhilinde edâ edilmesidir. Dolayısıyla bu ibadetlerdeki samimiyet ve ahlâk ilişkisi arasında doğru orantı bulunmaktadır.

Bu çalışmada kaynak tarama yöntemiyle veri toplanmış olup öncelikle temel hadis kaynakları olan Kütüb-i Sitte eserlerinden faydalanılmış, gerekli durumlarda diğer hadis kaynakları da kullanılmıştır. İbadet ve ahlâk arasındaki ilişkiyi vurgulayan çalışmalar mevcuttur.

Namaz, oruç, zekât ve hac ibadetlerinin hadisler çerçevesinde değerlendirildiği Erdoğan Köycü ve Eymen Hıdır tarafından hazırlanan Sunenu'l-Erbaa'daki Namaz, Zekât, Oruç, Hac Hadisleri (İkrime b. Abdullah'ın Abdullah b. Abbâs'tan Rivâyet Ettikleri Özelinde) adlı eser, İslam Hukuku alanında Hafsa Kesgin'in "Günümüzde İbadetlerin Forma İndirgenmesinin Dînî Ve Ahlâkî Sonuçları" adlı makalesi, İslam Hukuku alanında Ali Haydar Bölükbaş'ın "İslam Hukuk Kitaplarında İbadet-Ahlak ilişkisi Bağlamında İbadetlerin Kazandırmak İstedikleri Ahlaki Değerler" adlı çalışması, yine İslam Hukuku alanında Mustafa Yıldırım'ın "Usûl Hatasının İbadet-Ahlak ilişkisine Olumsuz Etkileri" adlı makalesi, Din Psikolojisi

alanında Ali Kuşat'ın “İbadetlerde Niyetin Ahlaki Gelişim Düzeyi ile İlişkisi” adlı çalışması bunlardan bazılarıdır. Hadis alanında da Muhammet Ali Asar'ın “İbadet Ahlak İlişkisi: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme” adlı makalesi ve İbrahim Kutluay'ın “Güzel Ahlâka Dönüştürülemeyen ve Adetleşen İbadetler Sorunu: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme” adlı çalışması örnek gösterilebilir.

Hadis alanında yapılan bu çalışmalarda ibadetler genel olarak ele alınmış veya sadece namaz, oruç ve sadaka özelinde incelenmiştir. Bu çalışmamızda ise ibadet-ahlâk ilişkisi; namaz, oruç ve zekât ibadetlerine ek olarak hac ibadetini de kapsamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma ibadet ve ahlâk arasındaki ilişkiyi ortaya koyan önceki çalışmaların tamamlayıcısı durumunda olmayı hedeflemektedir.

1. Namaz Ahlâkı

Kur'ân'da îmândan sonra sâlih amel ve akabinde namazdan bahsedilen birçok âyet bulunmaktadır.¹ Önceki kavimlerde de bulunan namaz ibadeti² Rabbimiz bu ümmete de emretmektedir. Savaşın en şiddetli anında dahi namaz ibadetinin terk edilemeyeceğinin ifade edilmesi³ namazın önemini ortaya koymaktadır. İslâm'ın beş temel esas üzere kurulduğu ifade edilen hadiste⁴ namazın da bulunması bu ibadetin ehemmiyetini desteklemektedir.

Allah'ın muayyen vakitlerde kılınmasını emrettiği⁵ ve Hz. Peygamber'in nasıl edâ edileceğini sünnetinde ümmetine öğrettiği⁶ namaz, Farsça bir kelime olup Arap dilinde “Salât” şeklindedir. Salât, bağ anlamına gelir ki Allah ile kul arasında kopmaması icap eden irtibatı ifade eder.⁷ Bu bağın kopması, insandaki dünyevî arzuları Allah'ın rızasının

¹ İlgili âyetler için bkz. Bakara, 2/3, 177; Enfâl, 8/3; İbrâhim, 14/31.

² İbrahim, 14/40; Meryem, 19/55; Lokman, 31/17.

³ Nisâ, 4/102.

⁴ بني الإسلام على خمس شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة والحج وصوم رمضان “İslâm beş temel esas üzerine kurulmuştur. (Bunlar) Allah'tan (c.c.) başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın Rasûlü (s.a.) olduğuna şahitlik etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek, hacetmek ve Ramazan orucu tutmaktır.” Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, I-VI, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987), “İmân”, 1; Müslim, b. El-Haccâc, *Sahih*, I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty), “İmân”, 19; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty), “İmân”, 3; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, I-VIII, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, (Haleb: Mektebu'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1406/1986), “Kitâbu'l-İmân ve Şerâihü”, 13.

⁵ Nisâ, 4/103.

⁶ صلوا كما رأيتموني أصلي “Beni nasıl görüyorsunuz o şekilde namazı kılın.” İbn Hibbân, Muhammed, *Sahihu İbn Hibbân bi Tertibi İbn Balabân*, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993), 5/503.

⁷ Müslim, “Salât”, 38; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, I-VIII, thk. Muhammed Mustafa el-A'zâmî, Müessesetü Zâyid b. Sultân Âl-i Nihyân, by, 1425/2004, “Salât”, 39.

önüne geçirir.⁸ Namaz kılan birey bu bağı kuvvetlendirdiği gibi kendi içinde yapacağı nefis muhasebesiyle kötülük yapmaya cesaret edemeyecektir.⁹

Âyet ve hadislerle farz kılınan namaz belirli kuralları olan bir ibadet olsa da sadece şekilden ibaret olduğu sanılmamalıdır. Bir başka deyişle namaz, tesiri sadece edâ edildiği cami ya da mescitlerde kalan bir ibadet değildir.¹⁰ Çünkü namazın bir gayesi vardır. Zira Kur'ân'da namazın, insanı kötülüklerden alıkoyduğu ifade edilmektedir.¹¹ Kötülüklerden korumayan namaz bireyi Allah'tan uzaklaştırır.¹² Kötülüklerden sakındırmayan namaz ibadeti şekilden ileri gitmez. Kaldı ki başka âyetlerde namaz kılanlardan bazıları kötülenmektedir.¹³ Yani her eylemle olduğu gibi namaz ibadeti ile ahlâkın sıkı ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla kötülüklere devam etmekle birlikte edâ edilen namazın Allah katında bir değeri olmadığı gibi bireyin uhrevî sorumluluğunu arttırmaktadır. Bu gerçeği Hz. Peygamber, “*Namazına itaat etmeyenin namazı olmaz. Namaza itaat etmek namazın edâ edeni kötülüklerden alıkoymasıdır*”¹⁴ buyurmak suretiyle ortaya koymaktadır.

Namaz ibadetinin günde beş vakit tekrara bağlı olmasıyla, bu tekrarın mü'min üzerinde manevi anlamda olumlu katkılarının olması beklenir. Ancak belli zaman sonra bu tekrar, insanda alışkanlığa ve bilinçsizliğe dönüşebilme tehlikesi meydana getirebilmektedir.¹⁵ Kötülüklerden uzaklaştırmayan namazın da şekil olarak edâ edilmesi meydana gelmiş bir alışkanlıktan başka bir şey değildir. Zira mü'mini ahlâklı olmaya yönlendirmeyen namaz, her daim hazırlık içinde bulunan ancak bir türlü eyleme geçmeyen kimseye benzer.¹⁶ Oysaki ibadetin insan üzerinde olumlu anlamda davranışsal gelişim göstermesi beklenir. Bir başka ifadeyle bu ibadetin değer üreterek kişiye ahlâk kazandırması önem arz eder.¹⁷ Namazın kötülüklerden koruduğu bilincini kazanan mü'min söz ve eylemlerindeki ahlâklılığı murakabe eder. Namazını edâ eden mü'mini koruyan kalkan gibi olduğunu Allah Rasûlü “*Birinizin kapısının önünden bir nehir geçse, kişi günde beş defa bu nehirde yıkansa o kimsede kir namına hiçbir şey kalır mı?*” buyurarak namazın da böyle olduğunu dile

⁸ Heyet, *Kuran Yolu Tefsiri*, (Ankara: DİB Yayınları, 2003), 3/520.

⁹ Bölükbaş, Ali Haydar. *İslam Hukuk Kitaplarında İbadet-Ahlak İlişkisi Bağlamında İbadetlerin Kazandırma İsteddiği Ahlaki Değerler, Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik*, Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları, 2021, cilt: I, s. 347-366, s. 349.

¹⁰ Çalışkan, Mehmet. “Kur'ân Perspektifinde İman, İbadet ve Ahlâk İlişkisi”. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(93), 221-232, 225.

¹¹ Ankebût, 29/45.

¹² Kutluay, İbrahim. *Güzel Ahlâka Dönüştürülemeyen ve Âdetleşen İbadetler Sorunu: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme, Geçmişten Geleceğe Ahlâk (Uluslararası Katılımlı Sempozyum) 13-14 Mayıs 2015, Bartın, 2015, s. 311-328, 318.*

¹³ Mâûn, 107/4.

¹⁴ *لا صلاة لمن لا يطيع الصلاة، وطاعة صلاة أن تنهى عن الفحشاء والمنكر* Ali el-Muttaki, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, (Medine: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981), 7/530.

¹⁵ Kesgin, Hafsa. “İbadetlerin Forma İndirgenmesinin Dini Ve Ahlâki Sonuçları”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2020), 223-251, 229-230.

¹⁶ Ayık, Hasan. *Ahlâk Sorunumuz*, (İstanbul: Önce Kitap Yayınları, 2018), 22.

¹⁷ Asar, Muhammet Ali. “İbadet Ahlak İlişkisi: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Ocak 2020), 297-314, 307.

getirdiği, “Beş vakit namaz da aynen bu şekildedir. Bu namazlarla günahlar yok olur”¹⁸ sözleriyle ifade etmiştir.

Ahlâk ile ilişkisi idrak edilirse namaz ibadetinin mü’minin davranışlarına olumlu katkılarının bulunduğu görülecektir. İki namaz arası günahların affolacağını¹⁹ ifade eden Hz. Peygamber, bu ibadetin mü’minin ahlâkî yaşantısına olumlu katkılarının olmadığını düşünmesi beklenemez. Çünkü namazın günahlardan arınma vesilesi olduğu düşüncesinde mü’min, manevî yönden yaptığı arınmadan sonra kendini günahlarla kirletmemelidir. Allah Rasûlü, vakit namazlarıyla birlikte cuma namazının büyük günah haricinde mü’minin küçük günahlarının affını sağlayacağını ifade ederek mü’mini günahlardan uzak yaşama konusunda teşvik etmektedir.²⁰ Ancak Hz. Peygamber’in bu hadisleri namazın günahları silme özelliğinin bulunduğu fikriyle hem namaz kılıp hem de günahlara devam edebilme gibi bir hakkı insana verdiği düşünülmemelidir. Bir başka deyişle “namaz nasıl olsa günahları silmekte, o halde hem namaza hem de günahlara devam ederim” iddiası namazın kötülüklerden alıkoyduğu gerçeği ile çelişmektedir. İki kişi arasındaki somut neticeleri olan dünyevi bir akitte dahi yalan söylemek gibi sözleşmenin şartlarına uymayan kötü niyetler, söz konusu akiti iptal ettirebilmektedir. Dolayısıyla şekil şartlarını sağlasa da ahlâkî olmayan eylemlerle birlikte yapılan ibadetler de Yüce Allah ile yapılan kulluk ahdinin²¹ yerine getirilmediğini ve bu ibadetlerin kabul edilmeyebileceğini göstermektedir.²²

Her söz ve eylemde niyet ve samimiyet önemli olduğu gibi ibadetlerde de samimi olmak önem arz etmektedir. O yüzden amellerin niyetlere göre olduğunu söyleyen²³ Allah

¹⁸ أرأيتم لو أن نهرا باب أحدكم يغتسل فيه كل يوم خمسا ما تقول ذلك يقي من درنه قالوا لا يبقى من درنه شيئا قال Buhârî, “Mevâkîtü’s-Salât”, 6; Tirmizî, “Emsâl”, 5; Nesâî, “Salât”, 7.

¹⁹ ما من امرئ مسلم تحضره صلاة مكتوبة فيحسن وضوءها وخشوعها وركوعها إلا كانت كفارة لما قبلها من الذنوب *Bir Müslüman, farz namazın vakti geldiğinde güzelce abdest alır, huşu içinde ve rükûununu da tam yaparak namazını kılar, büyük günah işlemekçe, bu namaz önceki günahlarına keffâret olur. Bu her zaman böyledir.* Müslim, “Tahâret”, 7; Beyhakî, Ebû Bekr, *Şuabu’l-İmân*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410/1990), 4/480.

²⁰ الصلاة الخمس والجمعة إلى الجمعة كفارة لما بينهن ما لم تغش الكبائر *Büyük günahlardan kaçınıldığı müddetçe, beş vakit namaz ile iki cuma, aralarında işlenen küçük günahlara keffârettir.* Müslim, “Tahâret”, 14.

²¹ A’râf, 7/172.

²² Yıldırım, Mustafa. Usûl Hatasının İbadet-Ahlâk ilişkisine Olumsuz Etkileri, Geçmişten Geleceğe Ahlâk (Uluslararası Katılımlı Sempozyum) 13-14 Mayıs 2015, Bartın, 2015, s. 19-27, 21-22.

²³ إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ ما نوى فمن كانت هجرته إلى دينا يصيبها أو إلى امرأة ينكحها فهجرته إلى ما به جاهر إليه *Ameller niyetlere göredir. Kişi için ancak niyeti vardır. Kim Allah’a (c.c.) ve Rasulü’ne hicret ederse onun hicreti Allah’a (c.c.) ve Rasulü’nedir. Kimin de hicreti ulaşmak istediği dünyalık bir şeye ya da evlenmek istediği kadına ise onun da hicreti onadır* Buhârî, “İmân”, 41; Müslim, “İmâre”, 155 Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, ty), “Talâk”, 11; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, I-II, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ty), “Zühhd”, 26.

Rasûlü, mü'minin niyetinin amelinden üstün olduğunu²⁴ da zikretmektedir. İyi niyet ve samimiyet olmadan yapılan ibadetlerin Allah katında bir değeri olmaz. Allah'ın rızasının dışında kılınan namaz da şekilden ibarettir.

Namazın edâsındaki iyi niyet ve samimiyetten kasıt şirk ve gösterişten uzak olmasıdır. Riya ile kılınan namazın uhrevî sorumlulukla birlikte sevabı olmayacağı aşikârdır. “Nice namaz kılanlar vardır ki kıldıkları namazdan kendilerine kalan sadece yorgunluk ve uykusuzluktur.”²⁵ anlamındaki hadis bu gerçeği dile getirmektedir. Allah Rasûlü gösteriş ile yapılan ibadetin şirkle eşdeğer olduğunu ifade ettiği hadisinde şöyle buyurur:

“Ümmetim hakkında en çok korktuğum şey, Allah'a şirk koşturmadır. Bu sözümle ümmetimin dönüp tekrar güneşe, aya veya puta tapacağını kastetmiyorum. Fakat beni korkutan şey, Allah'tan başkası için yapacakları ameller ve gizli arzulardır.”²⁶

Günümüzde maalesef dindarlık anlayışı ibadetlerin sadece devamlılığı ve çokluğu üzerinde oluşmaktadır. Bu da dinin salt ibadetler boyutuna indirgenmesine sebep olmuştur.²⁷ Allah rızasının dışında kılınan namaz da; başka insanlara söz konusu anlayışla dindar görünmek ve muhafazakâr görüntüsü vererek maddî menfaat sağlamak gibi din istismarı şeklinde ifade edebileceğimiz ibadet ahlâkına uygun olmayan davranışları amaçlar. Bu şekilde toplum içinde sadece insanların görmesi için kılınan namazda gizli şirk bulunmaktadır. Namaz ibadetini Allah'ın rızasını gözetmeden edâ eden kimse, ibadetini insanların görmesi için çaba sarf eder. Bu kimse toplum içinde namazını kılariken dikkatli bir şekilde süsleyerek yaptığı ibadetini tek başına edâ ettiğinde kıldığı namazında aynı nizam ve intizamı sağlamaz. Namazını başkaları beğensin diye kılanlar hakkında Hz. Peygamber “Gizli şirk şudur: Kişi namaza kalkar ve namaz kılar. Bu namazını kendisine bakanların görmesi için süsleyerek güzel kılar”²⁸ buyurmak suretiyle Allah'ın rızası dışında kılınan namazda gizli şirkin bulunduğunu ifade etmiştir. Günümüzde de maalesef sosyal medya aracılığıyla ibadetine gizli şirk bulaştıranlar bulunabilmektedir. Özellikle camilerde vakit ve Cuma namazlarının edâsında fotoğraf çekilerek paylaşım yapılması ibadetin samimiyetini ortadan kaldırmaktadır.

Namaz ibadetindeki samimiyeti yok edip onu şekilden ibaret bir hale dönüştüren diğer bir problem de ibadetin hakkını vermemektir. Namazın kılınması esnasında her bir erkânın

²⁴ نية المؤمن خيرا من عمله “Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.” Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XX, thk. Hamdi b. Abdilmeccid es-Suffi, (Mevsil: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hakem, 1404/1983), 6/185; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, 9/176.

²⁵ رب قائم ليس له من قيامه إلا السهر İbn Mâce, “Sıyâm”, 21; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, I-IV, thk. Hüseyin Selim Esed, (el-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Dâru'l-Muğni li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1412/2000), “Rikâk”, 12.

²⁶ إن أخوف ما أتخوف على أمتي الإشراف بالله . أما إني لست أقول يعبدون شمساً ولا قمراً ولا وثناً . ولكن أعمالاً إبن Mâce, “Zühd”, 21.

²⁷ Kesgin, “İbadetlerin Forma İndirgenmesinin Dîni Ve Ahlâki Sonuçları”. 225.

²⁸ الشريك الخفي أن يقوم الرجل يصلي فيزين صلاته لما يرى من نظر رجل İbn Mâce, “Zühd”, 21.

Kısaca namaz gibi mü'min'in hayatında beş vakit edâ ettiği bir ibadetin ahlâkı bulunmaktadır. Kötülüklerden uzak tutan özelliği ile namaz, mü'mini haramları işlemekten alıkoyacaktır. Bu ibadeti Allah rızasını gözeterek, riyâdan uzak bir şekilde samimiyetle ve ta'dîl-i erkânına riâyet ederek edâ eden kimse namazın hakkını vermiş olur. Aksi takdirde edâ edilen namaz alışkanlıkla yapılan birtakım hareketlerden başka bir şey ifade etmez.

2. Oruç Ahlâkı

Müslümanın hayatında namaz kadar oruç ibadeti de önem arz etmektedir. Bu ibadet sadece İslâm dini mensuplarına değil önceki ümmetlere de farz kılındığını Kur'ân bize haber vermektedir.³³ Namaz ibadetine olduğu gibi orucun da kişiyi kötülüklerden koruduğunu Allah Rasûlü haber vermektedir. Zira orucun mü'mini bir kalkan gibi kötülüklerden koruduğu hadislerde zikredilmiştir.³⁴ Oruç mü'mini hem kendi nefsinin kötülüklerinden hem de başkalarının onu günahlara sürüklemesinden koruyacaktır.³⁵ Dolayısıyla takvayı hedef gösteren bu ibadet, mü'minin hayatında ahlâkî gelişimi açısından olumlu tesiri olması beklenir.³⁶

Âyet ve hadislerde orucun nasıl tutulacağı ifade edilmiş olsa da bu ibadetin de namaz ibadetine olduğu gibi sadece şekilden ibaret olduğu zannedilmemelidir. Zira oruçta yeme ve içmeden kaçınmak değil gûnahtan kaçınmak esastır.³⁷ Çünkü namazda olduğu gibi oruçta da bir amaç vardır. Bu da oruç ibadetinin bir ahlâkının bulunduğunu göstermektedir.

Oruç, diğer ibadetlere göre gösterişi pek olmayan bir ibadettir. Zira kişi kendisi oruç tuttuğunu söylemediği takdirde Allah'tan başka kimse onun bu ibadeti edâ ettiğini bilemez. O yüzden Yüce Rabbimiz orucun sevabını ayrı değerlendirmiştir.³⁸

namazını tekrar kıl. Zira sen namaz kılmadın! buyurdu. (bu durum üç kere vukû bulunca) Adam: 'Seni hak olarak gönderene yemin oldun ki daha iyisini yapamıyorum bana öğret' dedi. Hz. Peygamber 'Namaza kalktığında tekbir al ve Kur'ân'dan sana kolay geleni oku. Sonra itmi'nân derecesinde (tüm organ ve mafsalların hareketsiz sukûnet bulması) rukû et. Sonra dimdik oluncaya kadar doğrul. Sonra itmi'nân derecesinde secde et. Sonra itmi'nân derecesinde iki secde arasında otur. Bütün bunları namazının tamamında yap' buyurdu. Buhârî, Sıfatü's-Salât, 13.

³³ Bakara, 2/183.

³⁴ *الصيام جنة فلا يرفث ولا يجهل وإن امرؤ قاتله أو شاتمه فليقل إني صائم* "Oruç bir kalkandır. Sizden biriniz oruçlu olduğu bir günde kötü söz söylemesin, kavga etmesin. Ona birisi sataşır veya küfrederse, 'Ben oruçluyum' desin" Buhârî, "Savm", 2, 9; Ebû Dâvûd, "Savm", 25; Nesâî, "Kitâbu's-Sıyâm", 42.

³⁵ Asar, "İbadet Ahlak İlişkisi: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme". 310.

³⁶ Çalışkan, Kur'ân Perspektifinde İman, İbadet ve Ahlâk İlişkisi, 227.

³⁷ Kutluay, Güzel Ahlâka Dönüştürülemeyen ve Âdetleşen İbadetler Sorunu, 321.

³⁸ *قال الله كل عمل ابن آدم له إلا الصيام فإنه لي وأنا أجزي به والذي نفس محمد بيده لخلوف فم الصائم أطيب عند الله من ريح المسك* "Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Âdemoğlunun her ameli kendisindir. Yalnız oruç müstesna, o benimdir. Onun mükâfatını verecek olan da benim. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki oruçlunun ağız kokusu Allah indinde misk kokusundan daha güzeldir." Buhârî, "Savm", 2, 9; Müslim, "Sıyâm", 161.

Oruç ibadetinin sadece Allah rızası için bedenini duyduğu hazzlardan uzak durarak sabretmeyi öğrettiği yadsınamaz. O yüzden orucun sabrın yarısı³⁹ olduğunu ifade eden Allah Rasûlü, geçmiş günahlara kefarete olacağını⁴⁰ da haber vererek mü'mini bu ibadete teşvik etmektedir. Bir bakıma oruç, bireyin otokontrol gücünü arttırarak kişiye temel ihtiyaçlarını gidermede dahi sabırlı olabilme melekesi kazandırır. Böylelikle meşru ihtiyaçlarını bile Allah rızası için terk eden oruçlu kimse gayri meşru eylemlerden uzak duracaktır.⁴¹

Namaz konusunda zikredildiği gibi oruç ibadetinin de şirk ve riyâdan uzak sırf Allah rızası gözetilerek edâ edilmesi önem arz etmektedir. Oruç tutarken bedenini duyduğu hazzlardan uzak durulması insanda sabır melekesinin tekâmül etmesine yardımcı olsa da bu ibadeti sadece yeme, içme ve cinsel ilişki gibi bedensel zevklerden uzak kalma şeklinde tanımlamak yanlış olur. Bu tür bir anlayış halk arasında hayvanın aç bırakılmasına benzetilmektedir. Her ne kadar bir takım eleştiriler söz konusu olsa da bu benzetmenin haklılık tarafı vardır. Çünkü oruç ibadetini edâ ettiği halde kötülüklerden sakınmayan, söz ve eylemlerinde ahlâkîliğini korumayan kimsenin eline bir sevap geçmeyeceğini ifade eden Allah Rasûlü şöyle buyurmaktadır:

*"Nice oruç tutanlar vardır ki ellerine geçen sadece aç kalmaktır."*⁴²

Orucun farz kılındığı ifade edilen âyette "...umulur ki korunursunuz" ifadesi bu ibadetin kötülüklerden korunmayı amaçladığını göstermektedir. Bu da oruç ibadetinin kabul olması için şartların bulunduğunu göstermektedir.⁴³ Şeklen oruç tutan ancak kötülüklerden sakınmayan kimseyi Hz. Peygamber eleştirmektedir. Nitekim her gün oruç tuttuğu halde insanların kalbini kıran ve onları inciten biri hakkında Allah Rasûlü bu kötülükten sakındırma (terhib) amaçlı *"Onda hayır yoktur, o cehennemdedir"* buyurmuştur.⁴⁴ Bu hadislere muhatap olan kimseler şüphesiz oruç ibadetinin özünü kavramamış, bu ibadeti şekle indirgemiş, içini boşaltmış ve amaçsız hale dönüştürmüştür.⁴⁵

³⁹ الصيام نصف الصبر "Oruç sabrın yarısıdır." İbn Mâce, "Siyâm", 44.

⁴⁰ من صام رمضان إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه "Kim İmân ederek ve sevabını Allah'tan (c.c.) bekleyerek Ramazan orucunu tutarsa geçmiş günahları bağışlanır." Buhârî, "İmân", 27; İbn Mâce, "Siyâm", 2; Nesâî, "Kitâbu's-Siyâm", 39.

⁴¹ Bölükbaş, İslam Hukuk Kitaplarında İbadet-Ahlak İlişkisi Bağlamında İbadetlerin Kazandırmak İsteddiği Ahlaki Değerler, Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik, 349.

⁴² قيل للنبي إن فلانة تقوم الليل وتصوم النهار وتفعل الخيرات وتتصدق وتؤذى جيرانها بلسانها فقال رسول الله لا خير

⁴³ Yıldırım, Usûl Hatasının İbadet-Ahlâk İlişkisine Olumsuz Etkileri, 25.

⁴⁴ قال للنبي إن فلانة تقوم الليل وتصوم النهار وتفعل الخيرات وتتصدق وتؤذى جيرانها بلسانها فقال رسول الله لا خير فيها هي من أهل النار "Allah Rasûlü'ne (s.a.), 'Falanca kadın geceleri namazla, gündüzleri ise oruçla geçirir ve hayır yapıp tasadduk eder. Ancak bununla birlikte komşularına diliyle eziyet eder (kalp kırar)' dediğinde O, 'onda hayır yoktur, o cehennemdedir' buyurur." Beyhakî, Şuabu'l-İmân, 12/94.

⁴⁵ Kesgin, "İbadetlerin Forma İndirgenmesinin Dîni Ve Ahlâki Sonuçları". 242.

Sadece oruç ibadetinde değil, hayatın her anında ahlâkî davranış sergilemesi beklenen mü'min, özellikle ibadetleri edâ ederken daha hassas olmalıdır. Örneğin yalan gibi kötü bir haslet mü'minin hayatında yer almamalıdır. Özellikle oruçlu iken yalan söylemeye devam edenler hakkında Hz. Peygamber “*Yalan sözü ve yalanla amel etmeyi bırakmayan kimsenin yemesini ve içmesini bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur*” buyurmak suretiyle oruç-ahlâk ilişkisi kurmaktadır. Aksi takdirde günahlara karşı kalkan olma görevini yerine getirmeyen oruç, aç kalmaktan başka bir şey değildir. Bir başka ifadeyle amacı ve ahlâkî göz ardı edilen her ibadette olduğu gibi böyle bir oruç ibadeti de şekilden başka bir şey olmaz.

Kısaca namaz ibadetinin olduğu gibi oruç ibadetinin de bir anlamı, amacı ve ahlâkî bulunmaktadır. Orucun sıhhat şartları yerine getirilmiş olsa da bu ibadetin kötülüklerle karşı kişiyi koruyan kalkan özelliği de olmalıdır. Nasıl ki namaz mü'mini kötülük yapmaktan koruyorsa oruç da haramları işlemekten aynı şekilde mü'mini koruyacaktır. Dolayısıyla ancak Allah rızası gözetilip şirk ve gösterişten uzak durularak kötülüklerden korunma bilinciyle icra edilen oruç ibadeti anlam ve amacı kapsamında olacaktır.

3. Zekât Ahlâkî

Sosyal yardımlaşma vesilesi olan zekât ibadetinin dinimizde büyük önemi bulunmaktadır. Toplumdaki tüm insanların aynı gelir düzeyine sahip olmaları beklenemez. Ancak zengin ve fakir arasında oluşacak orantısız gelir dağılımı toplumda kaosa sebep olacaktır. Çıkması muhtemel sosyal bir karışıklık, toplumu yaşanmaz hale getirecektir. Bu sebeple Yüce Dinimiz İslâm böyle sıkıntıların ortaya çıkmasını engellemek için zekât ibadetini farz kılmaktadır.⁴⁶

Zekât, zengin ve fakir açısından düşünüldüğünde her iki taraf için toplumsal bağları kuvvetlendiren bir özelliği bulunduğunu söylemek mümkündür. Fakirin hakkı olduğu düşüncesiyle zengin, zekâtı verirken hem cimrilik gibi kötü bir hasletten kurtulmuş, hem de toplumdaki gelir dengesinin bozulmasını engellemiş olacaktır. Dolayısıyla zekât veren mü'minde mal sevgisi insanlığın önüne geçmeyecektir.⁴⁷ Ayrıca zekât, insanda şefkat ve merhamet duygularını da geliştirmektedir. Fakirlerle malını paylaşan zengin, hem onların duasını alır hem de katı kalpli ve acımasız biri olmaktan kendini korur.⁴⁸

Namaz ve oruç ibadetinde de zikredildiği üzere ibadetlerin bir amacı ve ahlâkî vardır. Zekât ibadetini de edâ ederken birtakım ahlâkî ilkelerin bulunduğu bilincinde olmak gerekir. Çünkü zekât, zenginin aslında vermek zorunda olmayıp fakire lütfederek verdiği mal ya da para değildir. Bilakis zekât, zenginın vermek zorunda olduğu borcudur. Zekâtını

⁴⁶ İlgili bazı âyetler için bkz. Bakara, 2/177; Nisâ, 4/162; Mâide, 5/12.

⁴⁷ Çalışkan, Kur'ân Perspektifinde İman, İbadet ve Ahlâk İlişkisi, 227.

⁴⁸ Bölükbaş, İslam Hukuk Kitaplarında İbadet-Ahlak İlişkisi Bağlamında İbadetlerin Kazandırmak İsteddiği Ahlakî Değerler, Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik, 354.

veren zengin mü'min, borcunu ödemiş olmanın mutluluğu içinde olmalıdır. Aksi takdirde malının eksilmiş olduğu üzüntüsü içine giren kimse zekât ibadetini anlamamış demektir. Zekâtı alan fakir de zenginin kendisine borcunu ödemiş olduğu bilincinde olmalıdır. Eğer fakir, zenginden alacağı zekâtı zenginin kendisine yaptığı bir lütuf gibi görürse zenginin karşısında ezilecek, kalbi kırılacak ve onuru zedelenecektir.

Hâlbuki bu ibadet halk diliyle “sağ elin verdiği sol elin bilmediği” anlayışıyla edâ edilir. Maalesef ki günümüzde zengin kimseler zekât ibadetinden bîhaber yaşamaktadırlar. Söзде dini hassasiyeti olanlar da fikhî ve teknik olarak mümkün olsa da asla etik olmayan birtakım işlemlerle zekâtı vermekten nasıl kurtulacağını hesabını yapmaktadır. Hulasa bu ibadetinin önemini kavrayarak edâ edenlerin sayısı toplumda pek azdır.

Her ibadette olduğu gibi zekâta da Allah rızasının gözetilmesi önem arz etmektedir. Zira Allah rızasının dışında bir amaçla zekât adıyla verilen malda hayır olmayacağı gibi sevap da beklenemez. Özellikle gösteriş için yapılan zekât yardımı hem ibadeti boşa çıkaracak⁴⁹ hem de fakirin gururunu incitecektir. Hele başa kakarak ve incitici sözlerle verilen zekâtın Allah katında hiçbir değeri olmayacağı gibi uhrevî sorumluluğunun bulunacağını da bilmek gerekir. Nitekim Allah Rasûlü, verdiği başa kakan kimseler için kıyamet günü Allah'ın onların yüzlerine bakmayacağını ifade ettiği hadisiyle zekât ibadetini edâ edenlerin bu konulara riâyet etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır.⁵⁰ Maalesef günümüzde özellikle Ramazan aylarında erzak kolileriyle fakirlere yapılan yardımların fotoğraf çekilerek sosyal medyada paylaşıldığını görebilmekteyiz. Bu tür bir davranış gösterişten başka bir şey olmayıp zekât ibadetinin amaç ve ahlâkına aykırıdır. Dolayısıyla bu ibadetin kabulü için mümin; enanîyet, kibir, başa kakmak gibi kötü hasletlerden uzak durmalıdır.⁵¹

Kısaca bilişsel ve davranışsal olarak insana olumlu katkıları olmayan ibadetlerin Allah katında bir değeri olmaz. Namaz ve oruç ibadetlerinde olduğu gibi zekât ibadetinin de ahlâkî kurallar çerçevesinde edâ edilmesi önem arz etmektedir. Zekâtın edâsında bu ibadeti namaz ve oruçtan ayıran bir husus vardır ki o da şüphesiz kul hakkına girme tehlikesidir. Çünkü böbürlenmek suretiyle yoksula tepeden bakarak verilen zekât, onur kırıcı bir davranış olmakla birlikte kul hakkını da beraberinde getirmiş olur. Bir başka ifadeyle böyle bir eylemin sahibi hem Allah'ı gazaba getirmiş hem de bir başkasının hakkına girerek günah işlemiş olur. Dolayısıyla bu ibadet, malın gerçek sahibinin Allah olduğu unutulmuş cimrilik ve riya ile fakire ziyet edip verilenler başa kakarak yapılacak

⁴⁹ Bakara, 2/264.

⁵⁰ ثلاثة لا ينظر الله تعالى إليهم يوم القيامة العاق لوالديه والمرأة المترجلة والديوث وثلاثة لا يدخلون الجنة العاق لوالديه والممدن على الخمر والمنان بما أعطى “Kıyamet günü Allah (c.c.) şu üç kişinin yüzüne bakmaz; ana-babasına âsî olana, erkeğe benzeyen kadına ve karısını kıskanmayan deyyûsa. Üç kişi cennete giremez; ana-babasına âsî olan, içki müdâvimi ve verdiği başa kakan kimse.” Tirmizî, “Büyü”, 5; “Zînet”, 103; Nesâî, “Zekât”, 69; İbn Mâce, “Ticârât”, 30.

⁵¹ Yıldırım, Usûl Hatasının İbadet-Ahlâk İlişkinde Olumsuz Etkileri, 26.

olursa böyle bir ibadete Allah'ın değer vermediği gibi ahirette de insanı sorumlu tutacağı unutulmamalıdır.

4. Hac Ahlâkı

Hac; dili, rengi, milliyeti ne olursa olsun dünyanın birçok ülkesinden gelen Müslümanların Allah'ın davetine icabet ettiği bir ibadettir. Sırf Allah'ın çağrısına kulak vermek istediği için türlü meşakkatlerle farklı memleketlerden Beytullah'a gelen hacılar gündelik yaşamlarındaki dünyevî her şeyi geride bırakıp kefen misali ihramlara bürünerek adeta mahşerin provasını yaparlar. Kişi ne kadar zengin olursa olsun şatafattan uzak giydiği ihram elbisesiyle Allah katında herkesin eşit ve üstünlüğün ancak takvada olduğu bilincini kazanır.⁵² Hac ibadetini edâ ederken yapılan birtakım hareketler asla anlamsız veya basit davranışlar değildir. Zira bu söz ve eylemler mü'minin rabbi ile bağ kurmasında önemlidir.⁵³

Hac ibadetinin mü'minleri birleştirici bir özelliğinin bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Birbirlerinin lisânını anlamasalar bile tüm mü'minler, kardeşlik anlayışı içinde yaptıkları ibadetle birlik ve beraberlik bilinci kazanırlar.⁵⁴ Dilleri, ırkları farklı ama aynı inançla bir araya gelmiş insanlar, mü'minlerin kardeş olduğu bilinci içinde omuz omuza tavaf ederler. Bu bağlamda hac ibadeti mü'mindeki ulvî duyguları açığa çıkararak bireyi ırkçılık gibi çirkin bir fikirden korumaktadır. Sosyal statüsü ne olursa olsun Allah katında tüm Müslümanların eşit olduğu düşüncesiyle yapılan hac ibadeti kişinin ahlâkî gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Hac ibadetinin her biri birer ahlâk eğitimi niteliğindeki tavaf, say, şeytan taşlama gibi birtakım sembolik eylemleri bulunsa da namaz, oruç ve zekâta olduğu gibi bu ibadet de sadece sembollerden ibaret değildir. Zira bu ibadeti sadece sembollere indirgemek haccın amacına aykırılık teşkil eder. Çünkü hac ibadetinin amacı, insanın ahlâkî gelişiminde bilişsel ve davranışsal olarak olumlu yönde katkı sağlamasıdır. Aksi takdirde hac, turistik bir geziye dönüşür.

Bahsi geçen diğer ibadetlerde olduğu gibi hac ibadetini edâ ederken de birtakım ahlâkî kuralların bulunduğunu bilmek gerekir. Zira Kur'ân'da "...Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur..."⁵⁵ buyrulması haccın insanın ahlâkî gelişimine olan etkisine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bu ibadetin kabul şartları arasında birtakım ahlâkî ilkelerin bulunduğunu söylemek mümkündür.⁵⁶

⁵² Bölükbaş, İslam Hukuk Kitaplarında İbadet-Ahlak İlişkisi Bağlamında İbadetlerin Kazandırmak İsteddiği Ahlakî Değerler, Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik, 353.

⁵³ Asar, "İbadet Ahlak İlişkisi: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme". 303.

⁵⁴ Çalışkan, Kur'ân Perspektifinde İman, İbadet ve Ahlak İlişkisi, 228.

⁵⁵ Bakara, 2/197.

⁵⁶ Yıldırım, Usûl Hatasının İbadet-Ahlak İlişkisine Olumsuz Etkileri, 26.

ibadetlerin müslüman ahlâkına olumlu katkıda bulunması beklenir. Aksi durumda bu ibadetlerin müslüman yaşamına ahlâkî açıdan olumlu bir katkısı olmayacağı gibi ahirette de bireye fayda sağlamaz. “Kabul olmuş hacın karşılığı ancak cennettir”⁵⁷ buyuran Allah Rasûlü, bu ibadetin kabul şartlarını “Kim Allah için hac yapar da bu esnada kötü laf etmez ve günah işlemez ise, annesinden doğduğu günkü gibi (günahsız olarak) evine döner”⁵⁸ buyurduğu hadisinde ortaya koymaktadır.

Üzülerek ifade etmek gerekir ki hac ve umre ibadeti esnasında birtakım olumsuz söz ve eylemlerde bulunan kimselere rastlanmaktadır. Hac ya da umre yapan ancak bu ibadetin amacından habersiz, nitelikten yoksun bu ibadete salt nicelik olarak bakan bununla birlikte ahlâkî zafiyet içinde bulunan kimseler vardır.⁵⁹ İnsanların bir arada yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda elbette birtakım sözlü ya da fiili çatışmalarla ve fikir ayrılıklarıyla karşılaşılması muhtemeldir. Sosyal yaşamda her insan öfkesini kontrol etmesi gerekirken hac ibadetini edâ eden kimse bu konuda daha hassas olması gerekir. Maalesef kutsal topraklarda ceviz kabuğunu doldurmayacak sebeplerle bazı cahil insanlar birbirleriyle münakaşa edebilmekte hatta birbirlerine fiziksel saldırılarda bulunabilmektedirler. Hele tavaf esnasında haceru'l-esved'e dokunmak ve onu öpmek için yaşanan izdihamlarda insanlar birbirlerine özellikle fiziksel zarar verebilmektedir.⁶⁰ Bu olumsuz davranışların sergileyen kimselerin hac ibadetinin anlam ve önemini bilmediklerini anlamak zor olmayacaktır.

Sonuç

İnsanın ahlâkî gelişiminde somuttan soyuta yani kişisel değerlerden evrensele doğru bir eğilim vardır. Olumlu anlamdaki bu eğilimde din önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla iyi ve kötü hakkında yol gösterici konumda bulunan dinin ahlâktan bağımsız düşünülmesi mümkün olmamaktadır.

Sosyal bir varlık olan insan, kendisiyle birlikte yaşayan toplumdaki diğer fertlere karşı sorumlulukları bulunduğu gibi kendisini yaratan, yaşatan ve rızık veren Rabbine karşı da görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Bireyin yaşadığı çevredeki söz ve eylemlerinde birtakım kurallara uyma zorunluluğunun bulunması yaşanabilir bir toplum için gereklidir. Aksi halde ortaya çıkması muhtemel sosyal bunalımda, insan yaşamı zorlaşacaktır. O yüzden Yüce Rabbimiz mü'mine

⁵⁷ الحج والعمرة المبرور ليس له جزاء إلا الجنة Buhârî, “Umre”, 1; Müslim, “Hac”, 437; Tirmizî, “Hac”, 2; Nesâî, “Menâsiku'l-Hac”, 5; İbn Mâce, “Menâsik”, 3.

⁵⁸ من حج لله فلم يرفث ولم يفسق رجع كيوم ولدته أمه “Kim Allah (c.c.) için hacceder, kötü söz ve günahlardan sakınırsa, annesinden doğduğu gün gibi günahlarından arınır.” Buhârî, “Hac”, 4.

⁵⁹ Kesgin, “İbadetlerin Forma İndirgenmesinin Dîni Ve Ahlâki Sonuçları”. 228.

⁶⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Seyhan, Ahmet Emin. *Hadislerde Kutsiyet Atfedilen Fenomenlerin Dinî Değeri (Hacerülesved Örneği)*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016).

haramlardan uzak durmasını emrederken beşerî kanunlar da suç olduğu ifade edilen davranışlardan insanı men etmektedir.

İbadetin, bireyin ahlâkî gelişimine olumlu katkılarının bulunduğu inkâr edilemez. Namazın kötülüklerden alıkoyduğu, orucun bir kalkan olduğu, zekâtın malı temizleyerek insanı cimrilikten koruduğu ve haccın mü'mini günahlarından arındırdığı inancına sahip olan kimse ahlâkdışı söz ve eylemlerden sakınacaktır.

İbadetin Allah rızası için olması, az ve devamlı olması önemli olduğu gibi âdâbına uygun edâ edilmesi de önem arz etmektedir. Aksi halde yapılan ibadet şekilden ibaret olur. Sadece sembolden başka bir anlam ifade etmeyen bir ibadet ise amacından sapmaktan kurtulamaz. Amacına hizmet etmeyen her şeyde olduğu gibi ibadetlerin de eğer amacının dışında kalıyorsa bir değeri olmayacağı gibi Allah katında makbul olmayacaktır.

Maalesef bazı insanların inanç ve ibadetleri ile söz ve davranışları çelişebilmektedir. Bu kimseler böyle bir durumun ya farkında değildirler ya da söz konusu çelişkinin inanç konusunda bir problem teşkil etmediğini düşünmektedirler. Ancak şekilden ibaret olan ibadetlerin ahlâksızlığı kamufle etmesi beklenemez. Bir başka ifadeyle kötülüklerden korumayan, salt söz ve hareketlerle şekillenmiş, sembolik eylemlerden ileri gitmeyen ibadet bireyin gayri ahlâkî davranışlarını telafi etmesi asla söz konusu değildir. Kaldı ki özünden ve amacından uzak, Allah rızası dışında başka niyetlerle yapılan her ibadet, bireyi gösterişe sürükleyerek bu kötü meziyetin kalıcı hale gelmesine sebep olabilir.

İbadetlerin güzel ahlâk edindirme amacının olması devamına gerek olmadığı anlamına gelmemelidir. Bir başka ifadeyle bir kimsenin “Ben zaten güzel bir ahlâka sahibim. O yüzden ibadete gerek yok” demesi o bireyin kibre kapılmasına sebep olabilir. Zira Allah'ın yapılan ibadete ihtiyacının olmadığı düşüncesine sahip kimselerin bulunduğu gerçektir. Yaptığımız ibadetlere Rabbimizin elbette ihtiyacı yoktur. Ancak bir mü'minin kibirlenerek ibadete tenezzül etmeyip rabbine isyan edecek duruma düşmemesi önem arz eder. Zira ibadetler terk edilince nefse uymak kolaylaşır. Böylelikle kişi Allah'ın rızasına uygun olmayan birçok eylemi yapmaya alışır. Sonra da İslam ahlâkına aykırı davranışlar normalleşir.

Son olarak namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetler mü'mini haramlardan koruyan bir kalkan gibidir. Ancak bu kalkan özelliğinin varlığı o ibadeti edâ edenin elindedir. Eğer kişi ibadet ahlâkının bilincinde ise bu kalkan görevini yapacaktır. Aksi takdirde söz konusu manevî kalkan yok hükmündedir. Nasıl ki bir bilgisayarda bulunan antivirüs programı o bilgisayarı virüs bulaşmasından koruyorsa ibadetler de bireyi haramlara bulaşmaktan korur. Eğer antivirüs programı güncel değil, çalışmıyor-bozuk vs. sebeplerle bilgisayarı virüslerden korumuyorsa programın bilgisayarda yüklü olmasının bir anlamı kalmayacaktır. Benzer bir şekilde eğer ibadetler günahlardan koruyorsa mü'minin ibadetle yüklü ve donatılmış olması anlam kazanacaktır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): Halil Şirin – Yusuf Açıkel

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Ali el-Muttaki, *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, (Medine: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981).
- Ayık, Hasan. *Ahlâk Sorunumuz*, (İstanbul: Önce Kitap Yayınları, 2018).
- Beyhakî, Ebû Bekr, *Şuabu'l-Îmân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990).
- Bölükbaş, Ali Haydar. İslam Hukuk Kitaplarında İbadet-Ahlak İlişkisi Bağlamında İbadetlerin Kazandırmak İsteddiği Ahlaki Değerler, Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik, 2021, cilt: I, s. 347-366.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh*, I-VI, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987).
- Çalışkan, Mehmet. "Kur'ân Perspektifinde İman, İbadet ve Ahlâk İlişkisi". *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(93), 221-232.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, I-IV, thk. Hüseyin Selim Esed, (el-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1412/2000).
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ty).
- Heyet, *Kuran Yolu Tefsiri*, (Ankara: DİB Yayınları, 2003).
- İbn Hıbbân, Muhammed, *Sahîhu İbn Hıbbân bi Tertîbi İbn Balabân*, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993).
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, I-II, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty).
- Kesgin, Hafsa. "İbadetlerin Forma İndirgenmesinin Dîni Ve Ahlâki Sonuçları". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2020), 223-251.
- Köycü Erdoğan. Hıdır, Eymen. *Sunenu'l-Erbaa'daki Namaz Zekât Oruç Hac Hadisleri* (İkrime b. Abdillâh'ın Abdullah b. Abbâs'tan Rivâyet Ettikleri Özelinde) (Ankara: Fecr Yayınları, 2024).
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, I-VIII, thk. Muhammed Mustafa el-A'zâmî, Müessesetü Zâyid b. Sultân Âl-i Nihyân, by, 1425/2004.
- Müslim, b. El-Haccâc, *Sahîh*, I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty).
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, I-VIII, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, (Haleb: Mektebu'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406/1986).
- Seyhan, Ahmet Emin. *Hadislerde Kutsiyet Atfedilen Fenomenlerin Dinî Değeri (Hacerülesved Örneği)*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016).
- Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XX, thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Suflî, (Mevsil: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hakem, 1404/1983).
- Yıldırım, Mustafa. Usûl Hatasının İbadet-Ahlâk İlişkisine Olumsuz Etkileri, Geçmişten Geleceğe Ahlâk (Uluslararası Katılımlı Sempozyum) 13-14 Mayıs 2015, Bartın, 2015, s. 19-27.